

Квашук О. В.

ВПЛИВ ТЕЛЕБАЧЕННЯ НА МОРАЛЬНИЙ РОЗВИТОК УЧНІВ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ

У науковій статті розглядається проблема впливу телебачення на розвиток моральної свідомості шляхом сприйняття поданої інформації. Враховуються вікові особливості психологічного розвитку дітей 8-12 років.

В статье рассматривается проблема воздействия телевидения на развитие морального сознания посредством восприятия предложенной информации. Учитываются возрастные особенности психологического развития детей 8-12 лет.

This scientific article discusses the problem of the impact of television on the moral consciousness development while consuming the information given. The age peculiarities of psychological development for children aged from 8 to 12 are taken into consideration.

На сучасному етапі розвитку освіти в Україні засоби масової інформації стають дієвим джерелом навчальної інформації, що іноді приваблює учнів більше, ніж основи наукових знань, якими вони оволодівають у школі. Вагомим засобом отримання різнобічної і різновартісної інформації для учнів стає телебачення. З іншого боку, воно становить значну загрозу освіті й розвитку молоді, оскільки сцени насильства, злочинів, вбивства тощо викликають й посилюють агресію учнів, навіюють у них прагнення до відповідних жорстоких дій. Таке твердження пояснюється певними причинами:

– більшість вільного часу учні присвячують телебаченню, що утворює глобальну поп-культуру молоді;

– телевізійні програми здійснюють значний вплив на поведінку особистості, викликаючи збудження, що заряджає її відповідною енергією до відповідних дій;

– телебачення впливає на мислення учнів, оскільки багаторазове повторення негативної інформації гальмує і притуплює емоційну реакцію учнів;

– шляхом навіювання телебачення викликає в учнів відповідну установку, підтвердження того, що насильство, небезпека життю справді існує.

Тому метою даної статті є розглянути проблеми впливу телебачення на розвиток моральної свідомості шляхом сприйняття поданої інформації, враховуючи вікові особливості психологічного розвитку для дітей 8-12 років.

Відомо, що особистість школяра розвивається в діяльності, під впливом середовища (умови життя, насамперед, близьке оточення, засоби масової інформації, вулиця, шкільний колектив справляють відчутний вплив на розвиток особистості школяра), а тому він має наслідувальний характер. Цей розвиток відбувається як результат впливу на всі сторони людської психіки (на уроці, на виховному занятті повинні бути задіяні й мислення, і увага, і пам'ять, і уява, й емоційно-почуттєва сфера). Нові риси особистості потребують нового ставлення до неї (врахування у вихованні не тільки вікових особливостей учнів, а й того, що дитина щодня збагачується знаннями, життєвим досвідом, сьогодні є іншою, ніж була вчора).

У дітей молодшого шкільного віку виникає усвідомлення власних дій, психічних станів. Особливість їх навчальної діяльності полягає в тому, що вони повинні обґрунтувати правильність своїх висловлювань і дій. Багато прийомів такого обґрунтування показує телебачення. Свідченням цього є здатність бачити особливості власних дій, робити їх предметом аналізу, порівнювати з діями інших людей, героїв улюблених передач. Якщо дошкільник здебільшого орієнтується на індивідуальний досвід, то молодший школяр починає орієнтуватися на загальнокультурні зразки, які часто зображують по телебаченню, яке, в свою чергу, змінює їх пізнавальну діяльність, їхнє ставлення до себе й до оточення, погляд на світ, змушує виробляти власну думку, власні погляди, уявлення про цінності, які саме в цьому віці починають розвиватися.

За концепцією Е. Еріксона, у віці 8 -12 років формуються такі важливі особистісні утворення, як почуття соціаль-

ної та психологічної компетенції (за несприятливого розвитку – соціальної і психологічної неповноцінності, неспроможності), а також почуття диференціації своїх можливостей. На його думку, стимулювання компетенції в цей період є важливим чинником формування особистості [5].

На цьому етапі розвитку формується Я-образ – результат усвідомлення глибинної суті людини, що дає змогу відрізнити себе від інших людей. Значно розширюється сфера соціальних контактів дитини, що неминуче впливає на її первинну Я-концепцію – сукупність настанов щодо себе. Дії набувають набагато важливішого значення, оскільки він уже змушений сам відповідати за себе. У віці 8-12 років вже оцінюються інтелектуальні, соціальні й фізичні можливості дитини. Внаслідок цього телебачення стає додатковим джерелом вражень, на основі яких відбувається розвиток самооцінки дитини.

Певний позитивний виховний вплив на розвиток особистості має телебачення – як один з компонентів соціального оточення. Повідомляючи про соціально значущі факти, явища, події, процеси, воно виховує у підростаючого покоління певне ставлення до цієї інформації, сприяє його духовному збагаченню, соціальному зростанню, виробленню в нього правильного ставлення до життя, активної життєвої позиції. Зрештою, все це позначається на позитивному ставленні до навчальної праці як основного виду діяльності учня.

Для формування ставлення до свого Я дитині необхідні зовнішня інформація про себе, увага тих, хто її оточує. Тому вона прагне привернути до себе увагу іноді найдивнішими способами, конфліктуючи з однолітками, порушуючи дисципліну на уроці, або ж просто копіюючи поведінку улюбленого героя.

Для самооцінки учня 8-12 років властиві стійкість і недостатня адекватність. Це зумовлене особливістю його самосвідомості, яка полягає у тому, що Я-образ для нього невіддільний від соціально схвалюваних позитивних рис. Учень творить свій образ відповідно до побаченого по телебаченню. Його емоційно-ціннісне ставлення до себе пов'язане із впевненістю в тому, що він успадковує поведінку відповідно до нав'язаної телебаченням думки [3].

Телебачення відіграє подвійну роль у формуванні мо-

ральної свідомості молодого покоління. Є думка, що ця роль негативна, тому що відволікає від змістовніших занять, демонструє зразки небажаної поведінки, погіршує зір. Та все ж, у помірних межах перегляду програм воно робить позитивний вплив.

Телевізор – привабливий об'єкт для людей різного віку. По-перше, будь-який організм відчуває задоволення від стеження за рухомими об'єктами. Такий біологічно обумовлений механізм реагування характерний для людини, починаючи з найменшого віку. Тому включений “ящик” виступає свого роду яскравим і динамічним фоном в емоційно об'єднаній атмосфері офісів і квартир.

По-друге, інформацію і розваги телебачення надає фактично дарма. Від телеглядача не вимагається ніякої активності, щоб задовольнити свої пізнавальні й емоційні потреби. А так найлегше індивіди засвоюють інформацію, що подається в образно-динамічній формі. У цьому сенсі телебачення виступає стимулятором психічного розвитку дитини.

У міру дорослішання молоде покоління знаходить все більшу здатність орієнтуватися в сюжетах передач, адекватно сприймати інформацію, що повідомляється ним.

Багато батьків стурбовані тим, що їх чада дуже багато часу проводять біля телевізора в збиток іншим видам діяльності. Справедливе ствердження медиків у тому, що захоплення переглядами негативно позначається на здоров'ї. Якщо стимулювати потребу в спілкуванні, в конструктивних видах діяльності, то вдасться уникнути багатьох витрат, пов'язаних з надмірним захопленням телевізійних переглядів, а особливо телефільмів та ігрових програм.

Зараз, коли весь світ вже майже перейшов на цифрове телебачення, яке дає масу нових сервісних можливостей, описані проблеми стають ще важливішими.

У більшості випадків, серед багатьох телевізійних передач існує декілька, які є найбільш популярними для того чи іншого покоління. Учні обговорюють їх і визначають серед героїв тих, які їм подобаються, і тих, які їх не приваблюють. Таким чином, з урахуванням вікових особливостей учні 8-12 років обирають собі приклад для наслідування, аби бути популярним серед однолітків так, як його герой. Трапляється, що авторитетом стає негативний герой (який є таким для

дорослого), але для дитини він – найкращий, бо на нього звертають увагу інші.

Отже, перед тим, як давати доступ для дітей віком 8-12 років до телевізійних передач, слід врахувати оптимізм, здатність побачити в собі передусім добре, високу самооцінку головних героїв. Щоб прагнення учнів зберегти позитивний Я – образ, право на високу самооцінку не перетворилося на гальмо розвитку особистості, не стало джерелом небезпечних домагань, слід дбати про гармонію між тим, до чого вони прагнуть, на що претендують та їх реальними діями, тобто тим, що вони можуть унаслідувати з побаченого по телебаченню і виразити це в активному житті. За значного розходження між прагненнями учня бути схожим на свого героя – взірця і його поведінкою, яка має егоїстичне спрямування, але недостатньо засуджується оточенням, у нього поступово формується ілюзорна, далека від об'єктивного уявлення про себе, значно завищена самооцінка. Вона провокує хибні способи його самоствердження серед однолітків, дезорієнтує його. Саме тому велике значення слід приділяти формуванню правильної самооцінки, шляхом надавання інформації за допомогою засобів масової інформації, телевізійних передач, до яких мають абсолютний доступ учні середніх шкіл.

Телебачення формує в учнів впевненість у тому, що сильніший завжди правий, свобода – це можливість робити все, що заманеться, та ін. Річ у тому, що сучасне суспільство базується не тільки на інформаційних технологіях і "економіці знань", воно є ринком збуту величезної та постійно зростаючої кількості товарів, що фактично не потрібні людям у повсякденному житті. Але треба підтримувати попит на ці товари задля забезпечення подальшого розвитку економіки, тому телебачення, по-перше, створює такі телепрограми і фільми, де показується, нібито соціальний статус та успіх людини, її щастя та взагалі сенс існування залежать від тих матеріальних благ і предметів розкоші, якими вона володіє, по-друге, показує те, що є внутрішнім і соціальним табу людини (порнографія, насильство, смерть, страждання інших, злочинність та ін.), з метою розбудити всі низькі інстинкти в людині та повернути її увагу до телевізора, а потім за шалені гроші "продати" свою аудиторію рекламодавцям, котрі

постійно вкладають у нашу свідомість фальшиві символи та образи. Потім у реальному житті людина вже не може обійтися без цих “цінностей”, вона шукає всі можливі шляхи, щоб отримати необхідну суму грошей на їх придбання, це викликає ріст злочинності та падіння моралі у суспільстві. Як пише С. КараМурза, “для телебачення особливо вигідним товаром є образи, що заборонені для споглядання культурними заборонами” [4].

Доведено, що телебачення створює “фіктивну реальність” – спотворений образ дійсності, про котрий говорив ще Платон. Сцени насильства та руйнування, що їх людина бачить на екрані телевізора, викликають у неї сильні агресивні імпульси. Зараз існує така галузь нелегального бізнесу, як “snuff” – людей викрадають для того, щоб катувати у підпільних лабораторіях до смерті, записуючи це на відеокасети, котрі користуються шаленим попитом на “чорному” ринку. І навіть якщо ми подивимося на легальні, усім нам відомі найпопулярніші програми – телесеріали (“Вікна”, “Я сама”, “Велике прання” та інші), то легко зрозуміємо, що всі вони не мають ніякої духовної та смислової цінності, навпаки, дуже часто виводять назовні всі недоліки та бруд людської душі.

Е. Фромм підкреслював, що ЗМІ позбавляють людину спроможності скласти цілісну картину світу, підмінюють її мозаїкою з маси розрізнених та не пов’язаних між собою фактів. Це призводить не тільки до придушення здатності до критичних суджень, але й діє гнітюче на емоційну сферу учня.

Телебачення є найбільш ефективним засобом подолання моральних табу у свідомості дітей, бо воно використовує одночасно декілька каналів вводу інформації: візуальний та звуковий. Це значно посилює напругу інформаційного потоку і врешті-решт змушує мозок здатися та засвоїти інформацію без критичного переосмислення.

Телебачення використовується не тільки підприємцями для створення штучного попиту, але й для маніпулювання суспільною думкою в інтересах тієї чи іншої політичної сили, особливо влади. Коли людина не має альтернативних джерел інформації, бо фактично усі ЗМІ в країні залежать від влади (як це має місце, наприклад, в Україні), вона не

може створити свою особисту політичну думку і стає жертвою політичної маніпуляції.

Проблема змісту сучасних ЗМІ не може не турбувати гуманістично орієнтовану інтелігенцію і всіх тверезо мислячих людей. Адже в асортименті будь-якого кіоску преси; за винятком деяких заідеологізованих економічних та політичних видань, лише секс, дорогі авто, предмети розкоші, спорт – у чоловічих журналах, і чоловіки, плітки зі світу шоу-бізнесу, модний одяг, прикраси та парфуми – у жіночих журналах. Особливе місце займає так звана “жовта” преса, де публікуються різні “сенсації” про таємні змови урядів із неземними цивілізаціями, вампірів на цвинтарі, подорожі в паралельні світи та ін. Чи може така преса виховати моральну особистість з високим рівнем культури та художніх смаків? Звичайно, ні. Цілі такі ж самі, як в електронних ЗМІ: забезпечити високий рівень споживання непотрібних речей та привабити читача, збільшивши таким чином наклад і прибуток видавця.

При розгляді питання функціонування моралі у сучасному інформаційному суспільстві дуже важливе місце посідає проблема співвідношення цивілізації та культури. Моральний занепад нації завжди починається з того, що люди все більше і частіше повторюють відомі здобутки культури і все менше створюють нові культурні цінності. Тому німецький філософ О. Шпенглер вважав цивілізацію навіть ознакою смерті культури, оскільки цивілізація спирається на стереотипи, шаблон, масове копіювання, а не на створення нового, незнаного[4].

Потрібно не забувати, що існує межа, за якою цивілізація, заснована сучасною культурою, може обернутися непоправним лихом для суспільства. Так, здобутки культури (промислові винаходи, наукові відкриття, нові засоби мистецтва тощо) при перетворенні у факти цивілізації (індустріалізація, атомні бомби, електростанції тощо) завдають шкоду екології і ставлять під знак питання існування світу і людини. Культура “інформаційного суспільства” відзначається стрімкістю зміни та розвитку. Замість довгих “ниток” ідей, пов’язаних одна з одною, потрібно сприймати “уривки” інформації: оголошення, команди, уривки новин, які не узгоджуються зі звичними схемами. Нові образи та уявлен-

ня не піддаються класифікації – частково тому, що вони не вкладаються в старі категорії, частково тому, що мають дивну незв'язану форму. Читачі різноманітних видань та спеціалізованих журналів короткими прийомами сприймають величезну кількість інформації. Але і вони намагаються знайти нові поняття та метафори, які б дали можливість систематизувати чи організувати “уривки” в більше ціле. Однак замість того, щоб намагатись втиснути нові дані в стандартні категорії та рамки, вони хотіли б все побудувати на свій власний лад. Замість того, щоб просто запозичити готову ідеальну модель реальності, зараз ми самі мусимо знову та знову її винаходити. Це важка необхідність, але разом з тим вона відкриває великі можливості для розвитку індивідуальності, демасифікації культури та особистості учня. Деякі, правда, не витримують, ламаються або відходять у сторону. Інші перетворюються в таких, які постійно розвиваються, компетентних індивідів, здатних підійматись у своїй діяльності на новий, більш високий рівень.

Великий обсяг телевізійної інформації часто призводить до того, що учень не встигає її переробляти. Це відучує його самостійно думати, аналізувати, не дає можливості розвиватися логічному мисленню, робити висновки. Таким чином, виховується споглядач, спостерігач, а не аналітик.

Засилля насильства на телебаченні веде до того, що у значної частини учнів суттєво знижується поріг чутливості, підвищується агресивність. Інша частина підростаючого покоління, навпаки, стає надмірно чутливою, емоційно збудженою, знервованою.

Підвищена емоційність підлітків знаходить прояв, у тому числі, у різних формах явно або потенційно деструктивної поведінки, число актів якої невпинно зростає. Мова йде про правопорушення і вживання наркотиків, бійки з ровесниками та вживання тютюну, алкоголю. Звичайно ж, їх поширенню сприяє ціла низка чинників, до яких у нашому суспільстві додається ще вплив нестабільної економічної ситуації. В той же час західні дослідники, які вже багато років вивчають вплив телебачення на учнівську аудиторію, на жаль, дуже часто констатують зв'язок телевізійної та повсякденної глядацької агресії, обумовлений дією механізмів соціального навчання та ототожнення учнів з “крутими” телегероями.

Швидше як негативний можна оцінити вплив телебачення на сексуальну поведінку учнів. Цінності, норми та стереотипи статевого життя, які транслюють по телебаченню, дуже часто далекі від реальності, орієнтують учнів на безладні статові зв'язки, що не спираються на взаємні почуття любові та відповідальності, провокують та стимулюють сексуальність.

На інтелектуальному розвитку дітей віком 8-12 років суттєво позначається майже повна відсутність цікавих, високопрофесійних пізнавальних телепрограм, при тому, що самі респонденти виявили до них досить високий інтерес. Оскільки розлучити учня з телевізором практично неможливо, треба зробити так, щоб телебачення допомагало йому жити, розвиватися інтелектуально, емоційно, а не стимулювало найпотаємніші людські прояви, без кінця демонструючи бруд сучасного життя.

Де ж вихід? Як уберегти юних і молодих від негативно-го впливу телебачення? Однозначних рецептів не запропонував ніхто. Механізми тотальної цензури не сумісні з демократичними принципами діяльності сучасних ЗМІ і можуть створити загрозу вільному і всезагальному доступу до інформації. Американські спеціалісти неодноразово говорили про відповідальність трьох впливових груп: уряду, самих мас-медіа і публіки. Саме розробка та впровадження механізмів реалізації соціальної відповідальності може змінити ситуацію на краще. Уряд спроможний створювати спеціальні комітети й комісії для контролю за якістю інформаційної продукції, відстежування порушень у журналістській діяльності, виявлення тих змін в інституті ЗМІ, які можуть зашкодити праву громадян на інформацію і висловлювання своїх думок. Сам комунікатор повинен у своїй роботі керуватися професійним етичним кодексом і нести відповідальність перед своїм сумлінням та аудиторією, яку становлять реальні, живі люди. Публіка ж може створити певний соціальний інститут широкого громадського представництва, діяльність якого буде спрямована на те, щоб газети, часописи, телебачення діяли на користь суспільства, а не проти нього, виховували гідних громадян нової України.

Щоб досягти цього, потрібен активний діалог усіх суб'єктів та агентів соціалізації підрастаючого покоління:

сім'ї, освіти, ЗМІ, учнівського оточення. Наші дослідження та повсякденна практика свідчать про дивовижну необізнаність сучасних батьків з різноманітних питань виховання молодого покоління, в тому числі статевого, їх педагогічну безпорадність, відсутність елементарних умінь та навичок спілкування з дітьми 8-12 років.

Велику допомогу у вирішенні названих вище проблем може надати саме телебачення, реалізуючи свої просвітницькі, освітні функції. Враховуючи значний вплив телебачення на свідомість учнів, працівники повинні в своїх програмах значно більше уваги приділяти моральному, громадянському, правовому та естетичному вихованню молоді, розвитку її духовності, культурного рівня в цілому та зокрема культури статевого стосунків. За умов засилля на телеекранах еротичного і навіть порнографічного кіно, нашому телебаченню явно бракує дійсно пізнавальних передач про культуру життя людини. Дефіцит знань молоді в цій галузі, на жаль, не зменшується, що може призвести і вже призводить до сумних наслідків.

Отже, телебачення, без якого сьогодні важко уявити собі життя людини, повинно та, безперечно, може стати тим соціальним Інститутом, який забезпечить нашому суспільству "м'яку посадку" в майбутньому, повною мірою реалізуючи свої просвітницькі, освітні та виховні функції.

Використовуючи засоби масової інформації у виховному процесі, педагогам і батькам слід мати на увазі, що окремі телепередачі або статті у газетах негативно впливають на розвиток неповнолітніх. Найчастіше школяр обирає сам, який телефільм дивитися, проте йому не завжди легко розібратися в побаченому на екрані, зробити правильні висновки. Тому нерідко він схвально сприймає те, що викривають автори фільму, а відтак намагається наслідувати "телегероя". З огляду на таку психологію сприймання побаченого, найнебезпечнішими для виховання підростаючого покоління є зарубіжні серіали бойовиків, що заповнили український телеекран. Педагоги повинні допомагати школярам правильно оцінювати побачене чи прочитане для формування моральної свідомості учнів задля їх майбутнього формування особистості.

Література

1. Бех И. Д. Психологические основы нравственного развития личности: автореф. дисс...д-ра психол. наук: 19.00.07 / Киевский пед. институт им. М.П.Драгоманова. – К., 1992. – 42 с.
2. Боришевський М. І. Ціннісні орієнтації в особистісному становленні сучасної молоді // Проблеми загальної та педагогічної психології: Збірник наук. Праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / За ред. С. Д. Максименка. – К., 2003. – т. V. – Ч. 5. – С. 34-42.
3. Abelman, (1989). From here to eternity: Children's acquisition of projective size on television. *Human Research*, 15, 463-181.
4. Eron, L. D., Huesmann, L. R., lefkowitz M. M., & Walder L.O. (1972). Does television violeeeeeeense cause aggression? *American Psychologist*, 27, 253-263.
5. Goldberg, M. E., Corn, & Kanungo. R. N. (1976). The role of educational television in changing intergroup attitudes of children. *Child development*, 47, 277-280.